

ASPECTE ALE COMUNICĂRII EFICIENTE ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI
THE ASPECTS OF EFFICIENT COMMUNICATION IN EDUCATION

*Aliona ZGARDAN-CRUDU, conf. univ. dr.,
 UPS „Ion Creangă” din Chișinău,
 Republica Moldova*

*Aliona ZGARDAN-CRUDU, PhD,
 UPS “Ion Creangă” from Chisinau,
 Republic of Moldova
 ORCID: 0000000229694953
 zgardan.aliona@upsc.md*

CZU: 371.3:316.77

DOI: 10.46727/c.10-11-11-2023.p193-200

Rezumat: Comunicarea este un fenomen complex, important pentru individ și societate. Ea presupune comprehensiune, colaborare, progres, succes, fiind prezentă în toate domeniile vieții sociale. Educația nu face excepție de la această afirmație, fiind un domeniu în care activitățile se realizează prin excelență cu ajutorul comunicării. Or, a educa înseamnă a transmite, a comunica informații și cunoștințe. Acest tip de comunicare este numit *comunicare didactică*. Ea presupune un mesaj educațional elaborat de profesor și orientat spre elev, este studiată într-un număr impunător de lucrări științifice, constituind un subiect interesant și important pentru didactica modernă.

Cu ajutorul comunicării, cadrul didactic transmite stimuli verbali, cu scopul de a modifica comportamentul elevului. Astfel, abordată din această perspectivă, comunicarea didactică are obiectivul primar de a modifica starea cognitivă a elevului, adică ceea ce el știe deja. Comunicarea didactică se bazează pe cultura emoțională a profesorului, iar eficiența procesului educațional este determinată de competența de comunicare a cadrului didactic, care derivă din măiestria acestuia de a elabora mesaje educaționale în funcție de particularitățile câmpului psihopedagogic în care își desfășoară activitatea.

Cuvinte-cheie: educație, limbaj, comunicare, comunicare didactică, comunicare eficientă, procesul de predare-învățare-evaluare.

Termenul *comunicare* este de origine latină: *comunicus* „comun”. Prin urmare, *a comunica* înseamnă „a face ceva în comun”, „acțiunea de a pune în comun lucruri, indiferent de natura lor”.

Comunicarea reprezintă acțiunea ce face posibilă existența relațiilor umane, adică toate simbolurile spirituale și mijloacele care servesc la transpunerea în spațiu și la menținerea în timp a acestor relații. O bună comunicare presupune combinarea armonioasă a limbajului verbal – mesaje transmise oral, în scris – cu cel nonverbal, exprimat prin semne, gesturi, desene. Astfel, Vl. Pâslaru consideră că pentru a realiza comunicarea participanții la acest proces trebuie să dețină anumite achiziții de ordin *lingvistic* și *comunicativ*, pe care știința educației lingvistice le clasifică în *competență lingvistică* și *competență de comunicare* [9, p. 35].

Astfel, despre comunicare se poate spune că reprezintă o modalitate fundamentală de interacțiune psihosocială, un schimb de mesaje dintre indivizi, menit să realizeze relații interpersonale durabile prin care se poate influența menținerea sau modificarea comportamentului individual sau în grup [3, p. 8], de aceea comunicarea este interpretată ca o interacțiune prin care subiecții schimbă mesaje, realizează obiective specifice, dirijează și controlează activitatea unei persoane sau a unui grup, se influențează reciproc și așteaptă reacții de răspuns. Orice individ care comunică este direct implicat în situația de comunicare, influențat fiind de personalitatea sa, de nevoile și motivațiile sale [6, p. 412].

Comunicarea este prezentă în toate domeniile vieții sociale. Educația nu face excepție de la această afirmație, fiind un domeniu prin excelență comunicațional. A educa înseamnă a transmite, a comunica informații și cunoștințe.

Capacitatea de comunicare, ca orice alt tip de activitate, se formează în procesul comunicării, în special în procesul comunicării dintre profesor și elev, care reprezintă un dialog permanent între cei doi subiecții ai educației, ce poartă un mesaj cultural și profesional cu conotație emoțională, afectivă, deci este o activitate atitudinală: aici, atitudinea se manifestă, se formează și se dezvoltă. Atitudinile se identifică și cu actul de cultură, în general, și cu cel de educație, în special, căci actul educațional este echivalent cu procesul formării unor atitudini fundamentale care sunt înglobate în termenul generic *cultură* [9, p. 34].

Comunicarea umană este un proces activ de identificare, stabilire și întreținere de contacte sociale. O formă particulară a comunicării, cu aplicare în învățământ, este **comunicarea didactică**, realizată printr-un raport bilateral dintre profesor și elev. Comunicarea didactică reprezintă un principiu axiomatic al activității de educație, care presupune un mesaj educațional, elaborat de subiect (profesor), capabil să provoace reacția formativă a obiectului educației, evaluabilă în termenii de conexiune inversă externă sau internă [3, p. 9].

În viziunea lui C. Cocoș, comunicarea didactică este „un transfer complex, multifazial și prin mai multe canale al informației între două entități ce-și asumă simultan și succesiv rolurile de emițător și receptor, semnificând conținuturi dezirabile în contextul procesului instructiv-educativ [4].

L. Iacob vorbește despre comunicarea didactică în calitate de comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistemic de învățare, specificul comunicării fiind determinat de cadrul instituțional în care se efectuează și de logica specifică învățării. Autoarea identifică unele caracteristici importante ale fenomenului analizat:

- a. o unitate a informației cu dimensiuni relaționale, aceasta fiind purtătoare de semnificații, contextualizând informația; de exemplu: o informație verbală imperativă (*Vino!*, *Citește!*, *Spune* etc.); în funcție de situație și de relația dintre actorii implicați, această informație poate fi poruncă, provocare, îndemn, sugestie, ordin, sfat, rugămintă, renunțare etc.;
- b. perspectiva telegrafică este înlocuită de modelul interactiv, care analizează actul comunicării ca o relație de schimb între parteneri care au fiecare un statut dublu – de emițător și receptor;
- c. analiza exclusivă a informațiilor codificate prin cuvânt și, implicit, concentrarea pe mesajele verbale pierd tot mai mult teren în fața cercetării diversității codurilor utilizate (cuvânt, sunet, gest, cinezică etc.) și a acceptării multicanalității comunicării (vizual, auditiv, tactic, olfactiv etc.);
- d. comunicarea, ca formă de interacțiune, presupune câștigarea și activarea competenței de comunicare, care este deopotrivă aptitudinală și dobândită; absența acesteia sau prezența ei defectuoasă explică eșecul sau dificultățile pe care profesorii le au în activitatea curentă; a fi profesor înseamnă nu doar a poseda cunoștințe de specialitate, ci și capacitatea de a le transpune și traduce didactic, adică posibilitatea de a ști ce, cât, cum, când, în ce fel, cui oferi [7].

Procesul de predare-învățare-evaluare este un proces continuu de comunicare, așadar comunicarea reprezintă un flux neîntrerupt de schimb de informații între elev și cadrul didactic. I. Cerghit fundamentează condițiile unei comunicări didactice eficiente prin respectarea următoarelor condiții:

Condiția 1. Racordarea la partener

Obținerea unei comunicări eficiente corelează cu racordarea ei reciprocă la partenerii comunicării. Într-o situație de instruire, elevul, receptorul esențial, vine în întâmpinarea celor transmise de profesorul emițător, cu experiențele sale anterioare, cu percepțiile și cunoștințele sale, cu posibilitățile și cunoștințele sale în domeniul comunicării.

Condiția 2. Asigurarea corespondenței de coduri

A comunica înseamnă a transmite un număr de mesaje (conținuturi) determinate cu scopul de a introduce anumite efecte la nivelul receptorului. Fiecare disciplină care se predă are un limbaj propriu.

Condiția 3. Contextualizarea epistemologică și socială

Contextul exercită numeroase influențe asupra eficienței comunicării. Limbajul didactic se particularizează tocmai prin tendințele sale de a aduce mesajele la nivelul de înțelegere al elevilor.

Condiția 4. Contextualizarea psihosocială

Privită ca proces, comunicarea nu este independentă de lumea din afara vorbitorului și ascultătorului, de interrelația dintre aceștia, adică de contextul social în care se petrece. Din acest punct de vedere, trebuie să ținem cont de modul în care se produce receptarea mesajului la nivelul individului și la nivelul grupului.

Condiția 5. Optimizarea comunicării prin intervenția feedbackului

În cazul în care profesorul vorbește, transmite mesaje, face semne, dar nu primește nici o informație în legătură cu ceea ce receptează elevii, apare riscul ca învățarea să se transforme într-un simplu discurs (monolog). Feedbackul joacă un rol pozitiv în comunicare, de reglator și adaptator al mesajului inițial, căci el aduce o contribuție semnificativă la construcția unei situații de comunicare didactică eficientă.

Condiția 6. Angajarea activă în procesul receptării

Actul comunicării devine eficient atunci când favorizează o implicare activă din partea elevului. Astfel, receptarea depășește simpla percepere a unor conținuturi audiate, căci „a auzi” nu este la fel cu a „a asculta” în mod activ ceea ce se spune. Astfel, se comunică informații pentru a determina elevul să asculte cu atenție; să le sesizeze; să încerce să înțeleagă ceea ce aude; să-și pună întrebări; să-și amintească; să facă asocieri, conexiuni cu experiențele sale anterioare; să-și clarifice neclaritățile; să anticipeze; să emită judecăți de valoare; să facă interpretări critice etc.

Condiția 7. Afecțiunea și interacțiunea empatică

Empatia constituie o condiție umană pentru o bună relaționare cu partenerul. Ea exprimă starea care îl face pe profesor să se identifice cu sentimentele și gândirea celor pe care îi învață, să simtă și să gândească așa cum simt și gândesc elevii săi, să trăiască viața afectivă a acestora ca și cum ar fi a sa, rămânând calm și prietenos, sensibil și amabil cu interlocutorii, gata să se transpună în locul lor, să devină înțelegător și răbdător.

Condiția 8. Gestionarea managementului comunicării

Gestionarea comunicării în grupul de elevi echivalează cu organizarea condițiilor de învățare: organizarea rețelei de comunicare, structurarea schimbărilor [Apud 6, p. 427].

M. Cojocaru-Borozan abordează problema comunicării didactice din perspectiva culturii emoționale. În viziunea cercetătoarei, comunicarea didactică pune în valoare anumite

comportamente afective ale elevilor. Oricare discurs didactic vizează și anumite obiective de ordin afectiv, existând multiple modele de realizare a acestora în comunicare didactică.

Atât prin cuvinte, cât și nonverbal, profesorul provoacă anumite atitudini. Atitudinile, predispozițiile acționale sunt o cauză relativ ascunsă a comportamentelor. În opinia autoarei, comunicarea didactică bazată pe cultura emoțională întrunește următoarele caracteristici definitorii: crearea unui câmp afectiv pozitiv și favorabil învățării prin exprimarea unor atitudini de interes pentru dezvoltarea comunicării cu elevii; caracterul pronunțat explicativ și expresiv din punct de vedere emoțional (o importanță majoră acordată înțelegerii mesajului); structurarea mesajelor didactice și emoționale conform logicii pedagogice și dispoziției afective; rolul activ al profesorului de emițător și receptor care selectează informațiile, le accesibilizează, le organizează și, mai ales, le personalizează, în funcție de particularitățile de vârstă ale elevilor; realizarea funcțiilor comunicării: afectivă/expresivă, evaluativă și autoevaluativă, în egală măsură pentru educat și educator, urmărindu-se atingerea finalităților propuse, acoperirea nevoilor și intereselor elevilor; transmiterea complexă atât a conținuturilor informaționale, cât și a celor afectiv-atitudinale [2, p 105].

N. Stanton, în cercetările sale, pune accent pe evaluarea calității comunicării didactice, care depinde de strategiile didactice proiectate și aplicate prin interacțiunea următorilor factori: scopul activității, care vizează dimensiunea cognitiv-afectiv-acțională a personalității elevului; personalitatea elevului, abordabilă din perspectiva capacităților de receptare-înțelegere-interiorizare-reacție, dependente de aptitudinile generale și speciale disponibile, de fondul de informații logice, de deprinderi, strategii și atitudini acumulate în timp; cadrul concret al activității: sala de curs, ora desfășurării; personalitatea cadrului didactic, din perspectiva capacității de proiectare pedagogică a comunicării; stilul educațional, degajat de modul de organizare a informației și de forma de exprimare predominantă (scris, vorbit, imagine, programe informatizate, grafice etc.), în vederea obținerii unor efecte formative maxime [Apud 6].

Eficiența procesului educațional este direct raportată la competența *de comunicare a cadrului didactic*. Competența de comunicare a cadrului didactic vizează măiestria acestuia de a elabora mesaje educaționale, în funcție de particularitățile câmpului psihopedagogic.

L. Sadovei definește *competența de comunicare didactică a profesorului* ca ansamblu de comportamente educative de elaborare/transmitere/evaluare a discursului didactic și de construire a unor relații comunicative productive în context educațional [Idem, p. 432].

În cadrul activității pedagogice, comunicarea reprezintă atât o artă, cât și un instrument profesional necesar și indispensabil cadrului didactic pentru stabilirea relațiilor constructive cu elevii, părinții, cu alte cadre didactice. Comunicarea didactică este determinată de logica specifică activității dominante – cea de învățare –, fiind direct implicată în susținerea procesului dinamic și sistemic de predare-învățare-evaluare. Procesul comunicării didactice eficiente se reglează permanent, în funcție de modul în care profesorul receptează și înțelege mesajele educaționale și de atitudinea față de cum au înțeles cei educați mesajele pe care le-a transmis.

Cu ajutorul comunicării, cadrul didactic transmite stimuli verbali, cu scopul de a modifica comportamentul elevului. Abordată din această perspectivă, comunicarea didactică are obiectivul primar de a modifica starea cognitivă a elevului, adică ceea ce el știe deja. Prin intermediul actului de comunicare, putem să transmitem receptorului un set de cunoștințe – prin urmare, putem vorbi de *funcția cognitivă a comunicării*; comunicarea poate transmite emoții și sentimente, ce aparțin domeniului afectiv, realizându-se *funcția afectivă a comunicării*; comunicarea poate oferi norme de

conduită în raport cu ceilalți, prin *funcția de socializare a comunicării* [5, pp. 189-190]. Prin urmare, o comunicare didactică eficientă produce schimbări în personalitatea elevului.

Comunicarea didactică este determinată și de finalitățile proiectate; astfel, orice comunicare este o încercare de a influența. Așadar, comunicarea didactică eficientă are intenția de a modifica personalitatea elevului, în sensul prefigurată de finalitățile educaționale propuse, adică intenționează formarea competențelor.

L. Ezechil consemnează câteva aserțiuni asupra actului de comunicare didactică eficientă:

- Calitatea procesului de predare-învățare-evaluare depinde semnificativ de calitatea proceselor comunicative care se realizează între profesor și elevi.
- Procesele de comunicare nu pot fi transpuse în manifestările exclusiv observabile și conștientizate; dimpotrivă, ele angajează atât aspecte observabile, conștientizate, cât și aspecte inobservabile, mai puțin sau deloc conștientizate.
- Grupul de elevi creează un câmp psihologic în care factorii, condițiile ce se stabilesc contribuie la efectele comunicative globale și la calitatea procesului didactic.
- Pentru creșterea efectelor comunicării și ale învățării, este necesar a forma abilități de comunicare. Calitatea proceselor de comunicare depinde de potențialul comunicativ al fiecărui membru al acestui act [Ibidem].
- Analiza și generalizarea abordărilor teoretice cu referire la fenomenul comunicării ne permit să formulăm următoarele concluzii, în calitate de repere teoretice ale dezvoltării competenței de comunicare la elevi în baza comunicării didactice a profesorului:
- Comunicarea didactică este un mod fundamental de interacțiune educațională, fiind o dimensiune a comunicării umane.
- Eficiența procesului educațional este direct raportată la competența de comunicare a cadrului didactic, care vizează măiestria cadrului didactic de a elabora mesaje educaționale în funcție de particularitățile câmpului psihopedagogic creat în contextul comunicării dintre profesor și elevi.

Comunicarea are un rol decisiv pentru realizarea unui învățământ de calitate. Necesitatea de a cunoaște complexitatea fenomenului comunicării și arta de a dirija acest proces este un imperativ al timpului. Numai o comunicare didactică eficientă poate contribui la soluționarea diverselor probleme educaționale cu care ne confruntăm în permanență.

Pentru profesor, comunicarea reprezintă schimbul de informații pe baza căruia acesta primește informația necesară pentru luarea deciziilor în raport cu realizarea procesului educațional.

Scopul comunicării didactice este unul complex: comunicarea se realizează pentru a primi și transmite informații, pentru a clarifica și soluționa o problemă, pentru a lua o decizie, pentru explicarea și implementarea informațiilor, pentru transmiterea diverselor sarcini de predare-învățare-evaluare, pentru motivarea elevilor, pentru dirijarea acțiunilor, pentru evaluarea elevilor sau a activităților acestora, pentru exprimarea unor opinii, cerințe, convingeri etc. Așadar, o comunicare didactică eficientă contribuie și la dezvoltarea limbajului elevului. Limbajul reprezintă matricea internă pe care se structurează și se dezvoltă întreaga organizare psihică a personalității elevului.

Limbajul este obiectul de studiu al lingvisticii și psihologiei, fiind o formă de comuniune interumană, realizată prin intermediul limbii, iar aceasta este manifestată prin vorbire; el face ordine în gândire, sistematizează cunoștințele achiziționate, iar gândirea, la rândul ei, face posibilă

organizarea necesară limbajului. Prin limbaj, se exprimă atât însușirile de personalitate ale elevului, cât și interesele, dorințele, nivelul de dezvoltare al sistemului de capacități al acestuia. Din punct de vedere psihologic, limbajul și gândirea sunt procese psihice corelative și interdependente. Ele se intercondiționează, deși nu sunt fenomene identice. Adepții diferitor teorii explică diferit raportul dintre limbaj și gândire. Astfel, Aristotel definea omul prin limbaj, care posedă *logos*, iar Socrate sublinia necesitatea dialogului pentru profunzimea gândirii.

Psihologul elvețian J. Piaget afirmă că limbajul este o manifestare externă a procesului de gândire. Pentru J. Piaget, gândirea are o importanță primordială, iar limbajul se dezvoltă doar pentru că este un instrument util gândirii [10, p. 104].

L.S. Vâgotsky consideră că însușirea limbajului de către copii are origine socială, provenind din nevoia de comunicare cu alte persoane. Copilul are trebuința de a comunica cu alte persoane; ca urmare, asimilează limbajul pentru a-și satisface această trebuință. Savantul rus, observând comportamentul copiilor mici care vorbesc singuri în timpul jocului, la fel ca și J. Piaget, susține că acest tip de limbaj este utilizat pentru a monitoriza și a direcționa structurile gândirii interne ale copiilor. Astfel, L.S. Vâgotsky susține că limbajul nu se dezvoltă fără dezvoltarea gândirii. Limbajul se perfecționează concomitent cu gândirea, deci gândirea nu poate exista fără limbaj, iar limbajul fără gândire [11].

Vorbirea elevului reflectă particularitățile gândirii sale, deci și ceea ce însușește acesta la lecție. Din această interacțiune dintre gândire și limbaj apar forme de exprimare a elevului. Competența de comunicare reflectă selectarea mijloacelor de exprimare, în funcție de posibilitățile oferite de gândirea elevului, conform nevoilor de a exprima conținuturi specifice disciplinei. Acestea poartă amprenta afecțiunii și a aspectului cognitiv, ce înaintează în procesul de cunoaștere a disciplinelor școlare. Din punct de vedere didactic, competența de comunicare a elevului se poate forma/dezvolta în cadrul situațiilor de învățare, de acțiune, de predare, evaluare, de rezolvare, organizare în contexte reale, care îi oferă elevului condițiile necesare pentru învățare și comunicare.

Procesul formativ nu este decât un lanț de situații, cu obiective diferite, pentru profesori și elevi. T. Callo susține că situația de comunicare promovează relațiile de colaborare, stimulează cunoașterea, antrenează gândirea, vorbirea, modelează intelectul [1]. Astfel, situația de comunicare este un caz particular al activităților în care se realizează interacțiunea celor ce comunică. Această situație are o structură, o anumită sarcină comunicativă, este dinamică, prezintă, în sine, un sistem bine organizat, care stimulează necesitatea de a comunica. Situația de comunicare este aceea prin care se generează o problemă, pusă în fața elevului și care poate fi rezolvată numai prin acțiuni verbale. Această situație stimulează imaginația, memoria, gândirea și vorbirea elevilor.

Eficiența situației de comunicare depinde de gradul de implicare personală a elevului. Când elevii comunică sau li se prezintă o informație, la nivel cognitiv se declanșează un proces de prelucrare cognitivă a informației percepute. Prin procesarea intelectuală a informației, elevul analizează, ordonează elementele mesajului, efectuează diverse operații de diferențiere, unificare, selecție, recunoaștere, evaluare și interpretare a informațiilor după anumite criterii de referință. În urma procesării informației la nivel cognitiv, aceasta este integrată în lanțul structurilor preexistente, pe care elevul le comunică în limbajul specific vârstei, formării sale.

Pentru evoluția elevului, comunicarea didactică eficientă reprezintă unul dintre aspectele fundamentale ale adaptării școlare, de aceea profesorul trebuie să afle cât mai multe lucruri despre clasa de elevi, despre fiecare elev pe care îl are în clasă. Astfel, un alt factor important al comunicării eficiente este cunoașterea cât mai bine a fiecărui elev.

Robert Marzano ne asigură că relația bună dintre profesor și elev stă la baza unei comunicării eficiente în clasă, a procesului general de învățare, în care un profesor experimentat reușește să transmită elevilor mesajul: „Suntem o echipă și câștigăm sau pierdem împreună. În plus, mă interesează personal ca fiecare dintre voi să reușească” [Apud 9, p. 254]. Cercetătorul se referă nu la sentimentele sau gândurile profesorilor față de elevi și procesul în care ei sunt antrenați, ci la modul în care se comportă și la felul în care acționează profesorii. Cooperarea și grija față de elevi creează un sentiment de comuniune: „[...] fiecare comportament manifestat de cineva în prezența altcuiva este o formă de comunicare și, prin urmare, presupunem că în prezența altcuiva este imposibil să nu comunicăm într-un fel sau altul. Indiferent de intențiile cuiva, celelalte persoane implicate în actul de comunicare vor deduce o serie de semnificații din comportamentul acelei persoane” [Idem, p. 261]. Așadar, limbajul în baza căruia se întemeiază relația profesor-elev rezultă din comportamentul profesorului. Acest limbaj al relațiilor comportă anumite aspecte și necesită anumiți pași de urmat. Acești pași, în opinia autorului, se clasifică în două categorii (pașii care comunică ideea de cooperare și cei care comunică un nivel corespunzător de control).

Pașii care comunică un nivel corespunzător de considerație și cooperare sunt următorii:

- Aflați câte ceva despre fiecare elev din clasă.
- Manifestați un comportament care să indice afecțiune față de fiecare elev.
- Stabiliți legături între noțiunile, termenii noi și interesele elevilor, personalizați activitățile de învățare.
- Manifestați comportamente fizice care le comunică elevilor interesul dumneavoastră.
- Folosiți umorul la momentele oportune.
- *Pașii care comunică un nivel corespunzător de îndrumare și control sunt următorii:*
- Fiți constanți în realizarea măsurilor pozitive și negative.
- Transmiteți impresia de obiectivitate emoțională.
- Păstrați calmul [8, pp. 263-275].

Fiecare pas conține, presupune anumite elemente, chestionare (simple, banale chiar la prima vedere), metafore, analogii, reguli care sugerează concret cum profesorul își poate controla în modul cel mai reușit comportamentul, cum poate fi constant, cum poate să evite devierile de comportament și să manifeste obiectivitate emoțională, prin realizarea comunicării eficiente.

În concluzie, menționăm că profesorului îi revine un rol deosebit în procesul educațional, prin realizarea comunicării eficiente cu elevii. Profesorii care dețin competența de comunicare asigură climatul necesar pentru realizarea cu succes a activității de predare-învățare-evaluare, condiționează, la elevi, motivarea pentru învățare, fac ca activitatea de învățare să fie interesantă, plăcută, nu întâmpină dificultăți în comunicarea cu elevii, evită conflictele etc. Este important ca nu doar profesorul de limba și literatura română să fie un vorbitor competent, cu un vocabular bogat – competența de comunicare este un atu al tuturor persoanelor culte, instruite, în general, și al cadrelor didactice în special.

BIBLIOGRAFIE

1. CALLO, T. *Educația lingvistică este nu doar o problemă (Limba și literatura română în școala alolingvă)*. În: *Univers Pedagogic*, 2007, nr. 2, pp. 51-56.
2. COJOCARU-BOROZAN, M. *Teoria culturii emoționale. Studiu monografic asupra cadrelor didactice*. Chișinău: Tipografia UPS „Ion Creangă”, 2010.
3. COZĂRESCU, M., CACE, C., ȘTEFAN, L. *Comunicarea didactică. Teorie și aplicații*. București: Editura ASE, 2003.
4. CUCOȘ, C. *Pedagogie*. Iași: Polirom, 1998.
5. EZECHIL, L. *Comunicarea educațională în context școlar*. București: Didactică și Pedagogică, 2002.
6. GUȚU, V. *Pedagogie*. Chișinău: CE USM, 2000.
7. IACOB, L. *Comunicarea didactică*. În: *Psihologie școlară*. Iași: Polirom, 1998.
8. ILLERIS, C. (coord.). *Teorii contemporane ale învățării*. București: Trei, 2014.
9. PÂSLARU, VI. *Introducere în teoria educației literar-artistice*. Chișinău: Museum, 2001.
10. PIAGET, J., INHELDER, B. *Psihologia copilului*. Chișinău: Cartier, 2005.
11. VÂGOTSKI, L. *Gândirea și limbajul. Opere psihologice*. Vol. II. București: EDP, 1972.

* * *